

УДК 338.434:631.16

АГРАРНЕ СТРАХУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

*О. Грицина, к. е. н., О. Шолудько, к. е. н., І. Тофан, к. е. н.
Львівський національний аграрний університет*

Постановка проблеми. Україна як типова аграрно-індустріальна держава має значний потенціал для розвитку сільського господарства та подальшого впливу на європейські ринки. Вона переживає період глибоких змін, викликаних трансформацією економічного механізму. При цьому одним з елементів ринкової моделі аграрного сектору є створення нової системи страхування з метою зниження рівня ризикованості виробничої діяльності. Спектр підприємницького ризику в сільському господарстві дещо ширший, ніж в інших галузях господарювання. Це зумовлено передусім природничими чинниками в аграрному виробництві. Хоч рівень залежності результатів сільськогосподарської діяльності від впливу природи із застосуванням НТП суттєво знижується, в окремий момент саме ці чинники можуть бути визначальними. Природний ризик у сільському господарстві й агробізнесі полягає у відсутності гарантій отримання намічених виробничих результатів під впливом природних ресурсів.

Пропоновані сьогодні на ринку страхових послуг програми страхування сільськогосподарських ризиків за багатьма параметрами не задовольняють споживачів. Основним їх недоліком є висока вартість. Тільки за умови реальної державної підтримки можна буде досягти рівноваги між попитом і пропозицією в зазначеній сфері. Слід наголосити, що держава намагається вирішити цю проблему через компенсування затрат на страхування окремих видів сільськогосподарських культур. Однак більшість інструктивних матеріалів і документів у цій сфері досі перебуває на стадії розробки, а сам аграрний страховий ринок є слабозрозумитим і недосконалим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні процесу страхування присвячені праці В.В. Базилевича, Н.М. Внукової, О.Д. Заруби, М.Д. Лутака, С.С. Осадця, П.Т. Саблука, А.О. Таркуцяка, В.В. Шахова та ін. Первинний зміст терміна «страхування» – підтримка, гарантія успіху, відшкодування збитків особі, котра потерпіла. Страхування як економічна категорія в аграрному секторі характеризується такими ознаками, як обмеженість даних, неадекватна актуарна експертиза та недостатня прозорість [1]. Крім того, дослідження, які проводять у цій сфері, не отримують достатнього фінансування, погано скоординовані і не мають у своєму розпорядженні всіх необхідних даних. Аналіз праць науковців дає змогу дійти висновку про те, що для дослідження системи агрострахування існує теоретико-методологічна база. Водночас нагальною є потреба в подальшій розробці механізму здійснення аграрного страхування в Україні та його адаптації до вимог ринкової економіки.

Постановка завдання. Оскільки страховий ринок України ще перебуває у стадії формування, а світова практика свідчить про його необхідність та доцільність, важливо розробити механізми запровадження аграрного страхування в країні та шляхи подальшого функціонування страхового бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство України є одним із найбільш ризикових видів діяльності, оскільки функціонує в невизначених і

нерегульованих природно-кліматичних умовах. Дієвим ринковим інструментом його підтримки та забезпечення фінансової стійкості господарств, а відтак стабілізації аграрного виробництва загалом є страхування. За оцінками експертів, Україна належить до числа країн із найвищим рейтингом щодо потенційних можливостей АПК [4]. У сьогоднішніх умовах сільське господарство внаслідок специфічних умов виробництва від несприятливих обставин втрачає щорічно продукції на 1-1,5 млрд грн, що становить близько 1,3–1,9 % ВВП. При цьому питома вага сільськогосподарського сегмента страхового ринку не складає навіть одного відсотка. Дослідження тенденцій розвитку аграрного страхового ринку показало, що загальний обсяг страхових послуг є досить низьким. Так, протягом останніх років на 15 % зменшилися обсяги надходжень валових страхових премій, на 4,4 % – валові страхові виплати, на 7 % – обсяг страхових резервів. Рівень охоплення агрострахуванням складає близько 5 % і залишається надзвичайно низьким [2].

Загалом сільськогосподарське страхування проходить глибоку кризу, основними причинами якої є:

- відсутність економічної стабільності, сталого зростання виробництва, неплатоспроможність більшості сільськогосподарських підприємств і дефіцит фінансових ресурсів. Коли є заборгованість із кредитів і податкових платежів, немає сенсу думати про гнучку фінансову політику, розглядати заходи, спрямовані на підвищення фінансової стабільності підприємства;

- неповна і фрагментарна законодавча база, відсутність рекомендаційних матеріалів на страховому ринку, прояви монополізму;

- інфляційні процеси, внаслідок яких здійснення довгострокових видів страхування в національній валюті неможливе. Досвід останніх років свідчить, що одержання страхових відшкодувань покриває в середньому щонай-більше половину реальних витрат. Тому розмір страхового полісу не в змозі гарантувати господарству повного покриття матеріальних витрат. Водночас запровадження поправочних коефіцієнтів на розмір страхового відшкодування залежно від часу виплат призводить до різкого здорожчання страхових тарифів, що суттєво обмежує і так малий попит економічного розвитку на ринку сільськогосподарського страхування;

- відсутність гарантій своєчасної та повної виплати страхових відшкодувань у зв'язку з відсутністю необхідних засобів у страхових компаній. Це пояснюється тим, що сільськогосподарське страхування і страхування врожаю зокрема має низку особливостей (неврожаї, повені, заморозки та інше на великих територіях, збитки від яких можна відшкодувати за рахунок цільових державних коштів);

- недостатнє страхування реального ступеня ризику настання страхових випадків. Особливо це стосується страхування врожаю сільськогосподарських культур, оскільки використання єдиних страхових тарифів у розрізі областей, районів призводить до невідповідності ступеня ризику, розміру страхового платежу та суми страхового відшкодування. Виникає ситуація, за якої суми платежів є значно більшими від розміру відшкодувань або навпаки;

- слабкий розвиток фондового ринку, що не дає змоги використовувати цінні папери як категорію активів для захищеного розміщення страхових резервів; відсутність вторинного ринку страхових послуг, механізмів ефективної взаємодії

банківського й страхового сектору економіки, низький рівень розвитку допоміжної інфраструктури страхового ринку;

- неналежний рівень інформації про стан і можливості страхового ринку в сільському господарстві.

На сьогодні держава демонструє все більшу зацікавленість у розвитку системи агрострахування. Закон України «Про особливості страхування сільсько-господарської продукції з державною фінансовою підтримкою» передбачає впровадження моделі партнерства між державою та приватним сектором і має на меті врахувати інтереси всіх учасників ринку агрострахування. Згідно із цим законом процедура субсидування страхових платежів передбачає, що агровиробник сплачує 100 % страхового платежу страховій компанії за договором страхування, а держава компенсує частину сплаченого платежу виробнику у вигляді субсидій. Схема взаємодії учасників страхування продукції з державною підтримкою показана на рисунку. Субсидується тільки добровільне страхування за стандарт-ними правилами і страховими продуктами. Застрахувати з державною підтримкою можна рослинницьку і тваринницьку продукцію страховикам, які отримали ліцензію на здійснення повного виду страхування і є членами Аграрного страхового пулу [2].

З метою покращання ситуації на аграрному страховому ринку України і, зокрема, в механізмі страхування врожаю сільськогосподарських культур необхідно вжити низку заходів, реалізація яких значною мірою дасть змогу налагодити відносини між аграрним сектором і страховими компаніями. Зокрема доцільно створити агропромислові страхові організації і товариства взаємного страхування, побудовані на співпраці держави та приватного сектору. Для координації їх діяльності доцільним є формування керівного органу у формі агентства щодо регулювання і державної підтримки у сфері агропромислового виробництва. Його основними завданнями повинні бути: сприяння розвитку забезпеченого державною підтримкою страхування врожаю сільськогосподарських культур; розробка пропозицій щодо порядку та умов організації й проведення страхування врожаю сільськогосподарських культур; вирішення питань, пов'язаних із виділенням страхових коштів державного бюджету на оплату страхових субсидій зі страхування врожаю сільськогосподарських культур та їх використання. Для забезпечення функціонування агентства доцільно виділяти кошти зі сільськогосподарського резерву в сумі до 0,5% загальної суми страхових внесків із страхування врожаю сільськогосподарських культур.

Доцільно остаточно визначитися з обов'язковістю та добровільністю страхування врожаю сільськогосподарських культур. Добровільна форма страхування для сільськогосподарських товаровиробників недержавної форми власності не створює умов для фінансової стабільності господарств. Вона має вибірковий характер, є значно дорожчою порівняно з обов'язковою, оскільки передбачає настання страхових подій, які мають найбільшу ймовірність, що супроводжується сплатою страхових платежів за підвищеними страховими тарифами.

Це у свою чергу обмежує коло господарств, які в змозі застрахувати посіви сільськогосподарських культур. Водночас, враховуючи скрутний фінансовий стан сільськогосподарських товаровиробників, доцільним є поєднання обов'язкової та добровільної форм страхування. При цьому за переходу до обов'язкового страхування

врожаю доцільно в перший рік проводити страхування врожаю не всіх культур, а лише основних, які мають першочергове значення для регіону. Перелік таких сільськогосподарських культур доцільно погоджувати з управліннями сільського господарства. При цьому до переліку страхових ризиків, що забезпечують майнові інтереси сільськогосподарських підприємств, слід віднести найзгубніші страхові ризики і такі, що часто повторюються, а в результаті завдають сільськогосподарському виробництву матеріальних втрат.

Рис. Порядок взаємодії учасників при страхуванні сільськогосподарської продукції з державною підтримкою [2].

З метою підтримки сільського господарства необхідно запровадити багаторизикове страхування врожаю сільськогосподарських культур. На першому етапі держава може створити власну спеціальну страхову компанію для здійснення багаторизикового страхування врожаю: його реалізації, оцінки ризиків та збитків. Таке страхування належить запровадити спеціальним законом, який визначає основні положення щодо страхування, а також відповідальність держави за його проведення. При цьому держава повинна субсидувати багаторизикове страхування врожаю. Таке субсидування має поширюватися на оплату страхових премій, адміністративні витрати страховальників, створення державного перестраховання від катастрофічних ризиків. Загалом такий вид страхування повинен стати інструментом захисту доходів сільськогосподарських виробників від ризиків природних катастроф.

Оскільки страхування посівів сільськогосподарських культур має свою специфіку і пов'язане з високим ступенем ризику для страховика, воно потребує формування великих резервних і статутних фондів. Тому доцільною є організація на території областей (регіонів) великих перестраховальних компаній, які спеціалізуються на перестрахованні сільськогосподарських ризиків і функціонуватимуть за рахунок коштів під гарантії місцевих і державного бюджетів. На це з місцевого бюджету слід спрямовувати частину коштів, які виділяють сьогодні у вигляді дотацій сільському господарству.

Договори страхування врожаю сільськогосподарських культур доцільно укладати щонайменше на п'ять років. При цьому страхову вартість слід визначати щорічно, виходячи з розміру посівних площ, врожайності за попередні п'ять років і прогнозованої ринкової ціни врожаю сільськогосподарських культур на поточний рік. Страхова сума має складати 75–80 % страхової вартості.

Страхові платежі повинні бути визнаними як суспільно необхідні витрати, які забезпечують безперервність суспільного виробництва. Тому витрати на страхування необхідно включати до валових витрат підприємства. Розмір страхових платежів слід обчислювати, виходячи зі страхової суми й страхового тарифу. Доцільно було б встановити два строки сплати страховальниками страхових внесків, наблизивши їх до періоду збирання врожаю і реалізації товаро-виробниками рослинницької продукції. Оптимальними можуть бути 15 серпня та 15 жовтня. До зазначеного терміну страховики зможуть отримати від страховальників дані, необхідні для визначення розмірів заподіяння шкоди врожаю сільськогосподарських культур, викликаній страховими подіями, і здійснити виплату страхового відшкодування.

Доцільно було б застосовувати пільги на сплату щорічних страхових внесків за умови, якщо страхові випадки не наставали, а відповідно й страхових відшкодувань страховальники не отримували. Такі пільги повинні набути вигляду знижок зі щорічної суми страхових внесків на наступний рік: за умови, якщо за врожай сільськогосподарських культур страхове відшкодування не проводили, протягом двох наступних років надавати господарству пільги в розмірі 10 %, чотирьох і більше – 30% із нарахованої суми страхових внесків за врожай сільськогосподарських культур.

Важливим засобом активізації розвитку аграрного страхового ринку є перегляд нині діючих ставок страхових платежів, які раніше встановлювали централізовано.

Ставки не можуть бути єдиними для всіх регіонів України і тим більше для господарств різного територіального розміщення. У своїй основі ставки страхових платежів повинні враховувати зональні особливості, притаманні певній групі господарств, що визначально впливають на можливу ситуацію одержання страхових відшкодувань у галузі рослинництва. Диференціація ставок страхових платежів для страхування тварин повинна базуватися не на територіальній належності сільськогосподарського виробника, а враховувати рівень його господарювання, зокрема з дотримання технологічних вимог утримання й відгодівлі тварин, ефективність ветеринарно-профілактичних та інших заходів. Найпростішою формою такого обліку є порівняння конкретної ставки страхового платежу з показниками фактичного падежу тварин за попередній період.

На розмір страхового тарифу впливає собівартість сільськогосподарської продукції, яка у свою чергу є складовою ціни продукції, що встановлюється державними органами і є фіксованим показником. Що стосується сільськогосподарських культур, то в цьому разі на формування страхових тарифів впливають показники урожайності сільськогосподарських культур. Оскільки вони різняться залежно від регіону, дотримання агротехнічних умов, впливу природних чинників, то для визначення розміру ставок страхових тарифів необхідно врахувати коефіцієнт уточнення урожайності, збитковість страхової суми, ризикову надбавку, навантаження, поправочний коефіцієнт. У цьому разі ставки страхових тарифів розраховані на обчислення платежів і виплату страхових відшкодувань на підставі середньої п'ятирічної врожайності.

Доцільно використовувати досвід страхових компаній, які пропонують власні умови страхування врожаю і відповідно власні страхові тарифи. Так, ефективним є страхування всього майбутнього врожаю за умови обчислення страхової суми на основі можливої врожайності залежно від наявних сільськогосподарських угідь і від заставної або мінімальної ціни застрахованого врожаю. У цьому разі для формування страхових тарифів необхідним є застосування технологічних карт сільськогосподарських культур, бонітування ґрунтів, знижувальних коефіцієнтів, визначення середньої врожайності окремих культур за великий період (10 років). Для розрахунку страхових тарифів беруть до уваги вплив окремих чинників, а саме випадкового розміру природних коливань урожайності, випадкового розміру катастрофічних втрат урожайності, обсягу заявлених збитків, рентабельності врожаю сільськогосподарських культур. Це дає змогу зменшити розміри страхових тарифів і зробити страхову послугу доступною для страхувальників.

Страхові тарифи повинні розраховуватися на основі актуарних розрахунків окремо з кожної культури або групи культур. Тарифні ставки слід обчислювати й уточнювати не рідше одного разу на три роки і встановлювати їх, виходячи з рівня виплат за минулі три-п'ять років за окремими культурами або за групами культур, а також за видами сільськогосподарських тварин. У такий спосіб визначення реальної диференційованої ставки страхового платежу забезпечить природну суть страхових відносин, що сприятиме розширенню кола страховиків і страхувальників, а отже, й задоволенню їхніх власних майнових інтересів.

Доцільно відновити фінансування органами страхування суб'єктів сільськогосподарського виробництва через спрямування частини (2–3%) страхового фонду на

здійснення превентивних і регресивних заходів (запобігання пожежам, загибелі й пошкодженню сільськогосподарських культур, тварин та ін.).

Ефективним є запровадження досвіду страхування галузі рослинництва на додаткових умовах, пов'язаних із новими технологіями та *інтенсифікацією виробництва*, зокрема *страхування* застосування хімічних засобів захисту рослин, коли страхова компанія зобов'язується відшкодувати втрати, спричинені невмілим або неефективним застосуванням препаратів. За таких угод частину витрат несуть дилери виробників цих препаратів.

Слід створити при страхових компаніях спеціальні комісії, які у разі виникнення спорів між страховиками і страхувальниками допомагали б розглядати причини недобору врожаю і визначати, наскільки недобір пов'язаний із низькою агротехнікою, а наскільки – з несприятливими погодними умовами. Така комісія могла б надавати компетентний висновок для відповідних *органів*. До її складу необхідно залучити працівників департаментів, науково-дослідних установ НААНУ, представників від страхувальника й страховика.

Висновки. Створення ефективної системи розподілу та управління ризиками сільськогосподарського виробництва повинно стати важливим напрямом сучасної аграрної політики, що забезпечуватиме підвищення захисту економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників, сприятиме залученню інвестицій та кредитних ресурсів в аграрний сектор економіки, нарощуванню виробництва сільськогосподарської продукції.

Агροстрахування може і повинно стати ефективним способом мінімізації можливих втрат страхувальника, пов'язаних із наслідками несприятливих випадкових подій. Розвиток аграрного страхового ринку в Україні повинен стати основою бази інвестиційних ресурсів, що сприятиме стабілізації доходів аграріїв й дасть змогу державі уникнути необхідності пошуку можливості покривати збитки аграріїв за рахунок скорочення інших статей бюджету.

Бібліографічний список

1. Базилевич В.Д. Страхування / В.Д. Базилевич. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
2. Офіційний сайт Національної страхової компанії Оранта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.oranta.ua.
3. Лебединська Л.Д. Стратегічні аспекти сталого розвитку страхового ринку України під впливом глобалізаційних процесів / Л. Д. Лебединська, Л. М. Ремньова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9(111). – С. 206–213.
4. Роше Г. Сучасні технології страхування ризиків в аграрному секторі економіки, передумови та шляхи їх впровадження в Україні / Г. Роше // Фінансовий ринок України. – 2006. – № 9(59). – С. 21–23.
5. Гарасименко Н.А. Регулювання системи страхування сільськогосподарських культур в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Н.А. Гарасименко. – К., 2010. – 23 с.
6. Горбач Л.М. Страхування / Л. М. Горбач, О. Б. Каун. – К. : Кондор, 2011. – 520 с.
7. Хавтур О.В. Концептуальні засади страхування / О. В. Хавтур // Фінанси України. – 2004. – № 2. – С. 139–147.

Грицина О., Шолудько О., Тофан І. Аграрне страхування: проблеми та перспективи розвитку

Представлено концептуальні засади розвитку аграрного страхування. Визначено та систематизовано чинники, які сповільнюють розвиток страхового сектору в Україні. Розкрито проблеми здійснення страхування в сільському господарстві та розроблено шляхи їх вирішення.

Ключові слова: страхування, страховий ринок, страховий ризик, індексне страхування, страховий тариф.

Grytsyna O., Sholudko O., Tofan I. Agrarian insurance: problems and prospects of development

In the article conceptual principles of development of agrarian insurance are presented. Certainly and factors that slow development of insurance sector in Ukraine are systematized. The problems of realization of insurance are exposed in agriculture and the ways of their decision are worked out.

Key words: insurance, insurance market, insurance risk, index insurance, insurance tariff.

Грицина О., Шолудько О., Тофан І. Аграрное страхование: проблемы и перспективы развития

Представлены концептуальные принципы развития аграрного страхования. Определены и систематизированы факторы, которые замедляют развитие страхового сектора в Украине. Раскрыты проблемы осуществления страхования в сельском хозяйстве и разработаны пути их решения.

Ключевые слова: страхование, страховой рынок, страховой риск, индексное страхование, страховой тариф.